

سیر تحول بافندگی در ایران باستان

پیشگام اسفندی
تألیف

انتشارات سیدعلی زاده
برگزیده جوان ترین ناشر سال ۱۳۹۰

واحد تاریخ (کد ۲۰)

تابستان ۱۳۹۳

میرشناسه	: اسکندری، بهنام، ۱۳۶۷ -
عنوان و نام پدیدآور	: سیر تحول بافندگی در ایران باستان / بهنام اسکندری، مریم بهادری.
مشخصات نشر	: یزد: انتشارات سیدعلی زاده، ۱۳۹۳.
مشخصات ظاهری	: ۷۹ ص.
شابک	: ۹۷۸-۶۰۰-۶۹۹-۰۲۰۰۰
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا
یادداشت	: گنابنده: ص. ۷۶ - ۷۹.
موضوع	: بافندگی -- ایران -- تاریخ
نماینه افزوده	: بهادری، مریم، ۱۳۵۸ -
پنداری کناره	: ۱۳۹۳ س ۱۹ الف / TTA۴۸
کتابخانه	: ۷۴۶/۱۴.۹۵۵
شماره کتابشناسی ملی	: ۳۵۸۲۶۰۷

نشر، پخش و فروش: انتشارات سیدعلی زاده، خیابان خراسان، پلاک ۱۱۰، انتشارات سیدعلی زاده
تلفکس: ۰۲۲۰۹۰۸۰۰۰۰ همراه ۰۹۱۹۴۳۹۹۰۲۰

سیر تحول بافندگی در ایران باستان

بهنام اسکندری - مریم بهادری

- ☐ ناشر: انتشارات سیدعلی زاده
- ☐ نوبت چاپ: نخست - مرداد ماه ۱۳۹۳
- ☐ تیراژ: ۱۰۰۰ نسخه - قطع رقعی
- ☐ صفحه آرا: زهره تقفی
- ☐ چاپ، صحافی: زیتون
- ☐ قیمت: ۶۰۰۰ تومان
- ☐ تدوین و ویراستاری: سیداحمد سیدعلی زاده

فهرست مطالب

۱ پیشگفتار

۲ مقدمه

فصل اول

۵ پیشینه بافندگی

۱۲ پیدایش بافندگی

۱۸ بافندگی از نگاه سینه‌ها

۲۰ اکتشافات باستان‌شناسی

فصل دوم

۲۵ اسلوب و شیوه‌های بافندگی در دوران هخامنشیان

۲۶ ابزارها و شیوه‌های بافندگی

۲۸ رنگ، نقش، طرح‌های بافندگی

فصل سوم

۳۹ بافندگی در عصر هخامنشیان

۴۰ پارچه‌های هخامنشی

۴۱ قالی‌های زمان هخامنشی

فصل چهارم

۵۰ بافندگی در عصر سلوکیان و اشکانیان

۵۴ پارچه‌ها و قالی‌های زمان سلوکی

۵۵ پارچه‌بافی در زمان اشکانیان

فصل پنجم

۵۹	 بافندگی در عصر ساسانیان
۶۰	 بافته‌های دوره‌ی ساسانی
۶۴	 بافته‌های نفیس دوران ساسانی
۶۶	 مراکز مهم بافندگی
۶۷	 گسترش فن بافندگی
۷۱	 نتیجه
۷۳	 پرسش و پاسخ

پیشگفتار

این نوشتار نگاهی اجمالی به بافندگی در ایران باستان دارد. تحقیق
جمع و گسترده پیرامون بافندگی و نساجی در ایران باستان مستلزم
مطالعات گسترده و بررسی‌ها و پژوهش‌های بیشتری است. در فصول
این نوشتار چند اندازه‌های فرش دست‌بافت ایران از جنبه‌های گوناگون
فرهنگی، تاریخی و شیوه‌ای مفید گردآوری شده است.

با توجه به سه منبع و یک دست‌نویس به کتاب، نگارندگان مطالبی
جدید از منبع به نام گنجینه (قسمت یمین) استفاده که برای آشنایی با
این هنر ایرانیان ارائه نموده‌اند.

امید است صاحب نظران و استادان دانشمند با دیده‌ی اغماض این نوشتار
را بنگرند و با رهنمودهای خود در ضعف‌ها و کاستی‌های آن نگارندگان را
یاری نمایند. متأسفانه دستیابی به منابع اطلاعاتی جامع‌تر در این فاصله‌ی
زمانی میسر نشد و امیدواریم که این نوشتار با بهره‌گیری از راه‌مایی اساتید
محترم و دانشجویان گرامی دریچه‌ای برای ورود به پژوهش‌های جامع و
برابر باشد و راهنمایی شما بزرگواران، همتی بدرقه راه ما گردد.
هرجا در این نوشتار از فرش ایرانی سخن رفته است، مقصود دست‌بافته‌های
بافته‌هایی است پرزی و گره‌دار است.

بهنام اسکندری - مریم بهادری

تابستان ۱۳۹۳ هـ. ش

مقدمه

ایران سرزمینی کهن باتمدنی بسیار غنی و باشکوه، شمایل گوناگونی از جلوه‌های هنر و تمدن را در اعصار مختلف به خود دیده و نمایش گذاشته است. این سرزمین به مثابه یک چهار راه ارتباطی در دنیای قدیم محسوب می‌شد. در نظر گرفتن موقعیت جغرافیایی این خطه‌ی پهناور، همیشه محل تعامل و آمیختن زمین‌های گوناگون با فرهنگ‌ها و تمدن‌های مختلف بوده است.

انسان‌های اولیه در سرزمین چهارم تکامل زمین پا به این دنیای زمینی نهادند، بعد از درک نسبی از موقعیت خود به دنبال غذا و مکانی برای خواب و به فکر وسیله یا چیزی برای روشن کردن بدن خود از سرما، گرما، حشرات، حیوانات و ... افتاد. این به این زمین‌های نخستین و ابتدایی پوشاک را به وجود آورد.

اما بافت قالی در فلات ایران طبق مستندات ادبی و تاریخی معادل عصر مفرغ (۲۵۰۰ الی ۱۵۰۰ ق.م) آغاز گشته و با افتخار و خشنودی فراوان ادامه پیدا کرد.^۱ پس هنر بافندگی در فلات ایران به هزاره‌های قبل از میلاد برمی‌گردد، که انسان به تدریج به رونق بخشیدن به این صنعت پرداخت و از دست‌آوردهای دیگر تمدن‌ها برای تکامل این حرفه، سود جست.

^۱ احمدی، پیام، رضوان، ریشه‌یابی نقوش گیاهی مشترک در قالی‌های ایران و هندوستان. کتاب ماه

تعاملات تجاری ایرانیان با سرزمین‌های آسیای مرکزی از جمله چین و تمدن آشور در بین‌النهرین^۲، باعث شد که از ابریشم، پنبه و کتان در ارتقاء این هنر به مردم فلات ایران و بعد آریایی‌ها کمک شایانی کند. چینی‌ها در زمین‌های کشت و پرورش کرم ابریشم تلاش‌های بسیاری نمودند و هندیان به اوج رساندن کشت و صنعت پنبه به طور باور نکردنی خدمات شایانی به جامعه بشری نمودند، اما ایرانیان در ساخت پارچه‌های اعلاء و نفیس نسبت به دیگر تمدن‌های باستانی، مهارت و استادی را از آن خود کرده بودند. آن‌ها توانستند پارچه‌های طرح‌دار در حدود ۱۰۰۰ سال ق.م به شکل دوپودی در غرب فلات ایران^۳ تولید نمایند^۴ و این به دیگر کشورها و همسایگان خود عرصه داد.

تولید بسیار اندک و قیمت بسیار بالا، این پارچه‌ها، بیشتر در خارج طرفدار داشتند که آنها هم از سبزه اشک بزرگان بودند، پس این قلم کالاهای گران قیمت، جزء کالاهای نجات محسوب می‌شدند، به طوری که حتی در داخل هم فقط بزرگان و شاهان و اشراف‌زادگان توان خرید این پارچه‌ها را داشتند به طوری که گزنفون^۵ می‌پادشاهان باستان، لباس کوروش کبیر که سوار بر ارابه بود، را چنین تعریف می‌کند:

«بالاپوشی ارغوانی و برش خورده با نوارهای سفید ... و آریایی به رنگ قرمز نارنجی و شنلی تماماً ارغوانی»^۶ تنوع پارچه‌ها از نظر رنگ و طرح و

^۲ سرزمین‌های میان دو رود باستانی دجله و فرات (میان رودان)، که جنوب عراق کنونی است.

^۳ ای ولف، هانس، صنایع دستی ایران، ترجمه دکتر سرویس ابراهیمی زاده، چاپ اول، تهران: انتشارات آموزش انقلاب اسلامی، ۱۳۷۲، ص ۳۰.

^۴ فریه، هنرهای ایران، ترجمه پرویز مرزبان، چاپ اول، تهران: نشر فرزان، ۱۳۷۴، ص ۱۸.

روستایی و شهری نه تنها از جنبه‌ی وسایل زندگی و تزئینات لباس و خانه، بلکه برای نشان دادن به تشخیص و توانگری همه جور کاربردی داشته بود. از نقش برجسته‌های کتیبه‌هایی همچون نقش رستم گرفته تا تخت جمشید و سنگ نگاره‌های ساسانی و اکتشافات از تمدن ایرانی در اقصی نقاط این کشور، عظمت و قدرتمندی ایرانیان را بیان می‌کنند. سواران ساسانی روی جامه‌های خود از زیور آلات و اشیاء تزئینی استفاده می‌کردند که شکوه و نشان توانگری خود را به دشمنانشان به رخ می‌کشیدند. شهر ساردیس مربوط به عصر هخامنشی با بافت قالی‌های ساردیسی به شهر معروف رسید. که در این دوران، تعداد قابل توجهی از بافته‌های ابریشم به بازار میانه است، چرا که تجارت این کالا (ابریشم) از دوره‌های سلوکی تا اشکانی که معاص سلسله‌ی هان در چین بودند، آغاز شده بود، در این زمان به اوج خود رسید. مراکز مهم بافندگی در این زمان در شهرهای شوش، شوشتر، جندی شاپور و... بوده است.

از تپه‌ی علی‌کش در جنوب غربی دهلران، نمک‌های نخریسی به‌دست رسیده که نشان می‌دهد، در دورترین مناطق حتی نواحی کوهستانی بافندگی رواج داشت. بدین منظور و با توجه به عدم بافندگی در ایران، به بررسی تاریخچه بافندگی در این مرز و بوم هم می‌پردازیم.